

Майкъл Хъдсън

СЪДБАТА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

финансов капитализъм,
индустриален капитализъм
или социализъм

София, 2023

Michael Hudson

The Destiny of Civilization

Finance Capitalism, Industrial Capitalism or Socialism

© 2022 ISLET – Verlag

© 2022 Michael Hudson

All rights reserved

© Издателство „Изток-Запад“, 2023

Всички права на български език запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде възпроизвеждана или предавана под каквато и да е форма и по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Мария Кондакова, превод, 2023

© Даниела Червенкова, оформление на корицата, 2023

ISBN 978-619-01-1291-4 (твърда подвързия)

ISBN 978-619-01-1295-2 (мека подвързия)

Майкъл Хъдсън

СЪДБАТА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА

ФИНАНСОВ КАПИТАЛИЗЪМ,
ИНДУСТРИАЛЕН КАПИТАЛИЗЪМ
ИЛИ СОЦИАЛИЗЪМ

Превод от английски
Мария Кондакова

КАТЕХОН

Водещ редактор
Григор Сарийски

№1	Клаус Шваб	<i>Капитализъм на заинтересованите</i>
№2	Николай Вавилов	<i>Некоронованите крале на червен Китай</i>
№3	Иво Христов	<i>Не пожелахте да чуете</i>
№4	Джоузеф Плъмър	<i>Тайните структури на властта</i>
№5	Димитър Събев	<i>Маркетинг, потребление и икономически растеж</i>
№6	Андрей Фурсов	<i>Водораздел</i>
№7	Уан Иуей	<i>Глобализация по китайски</i>
№8	Александър Дугин	<i>Четвъртият път</i>
№9	Едуард Грифин	<i>Създанието от Джекил Айлънд</i>
№10	Д-р Анна Лембке	<i>Допаминов свят</i>
№11	Алексей Вандам	<i>Геополитика и геостратегия</i>
№12	Норберт Херинг	<i>Финалната игра на капитализма</i>
№13	Даниел Естулин	<i>Институтът „Тависток“</i>
№14	Имануел Уолърстийн	<i>Исторически капитализъм</i>
№15	Съст. Удрик Мис	<i>Великото зануляване</i>
№16	Андрей Фурсов	<i>Оргазъм на богомолката</i>
№17	Съст. Давид Енгелс	<i>Обновлението на Европа</i>
№18	Уилям Х. Макнийл	<i>Възходът на Запада, том 1 и 2</i>
№19	Ханс-Йоахим Маац	<i>Общество на страха</i>
№20	Каръл Куигли	<i>Англо-американският управляващ елит</i>
№21	Игор Шнуренко	<i>Демонът отвътре</i>
№22	Робрт Ф. Кенеди-мл.	<i>Истинският Антъни Фаучи</i>
№23	Дмитрий Зикин	<i>Забранената икономика</i>
№24	Игор Шнуренко	<i>Хакнатият човек</i>
№25	Алън У. Дълес	<i>Изкуството на разузнаването</i>
№26	Матиас Десмет	<i>Психология на тоталитаризма</i>
№27	Валентин Вацев	<i>Актуалността на миналото</i>
№28	Артур Кордон	<i>Перспективата изкуствен интелект</i>
№29	Боян Чуков	<i>Матрицата 2</i>
№30	Тома Пикети	<i>Кратка история на равенството</i>
№31	Кирил Фурсов	<i>Държавата търговец</i>
№32	Майкъл Хъдсън	<i>Съдбата на цивилизацията</i>

Съдържание

Предговор.....	7
Увод	9

Част I Динамиката на икономическата поляризация

Глава 1 Реформаторската програма на индустриалния капитализъм за освобождаване на пазарите от рентниерите.....	21
Глава 2 Финансовият капитализъм подкрепя търсенето на рента и избягването на данъци от рентниерите.....	35
Глава 3 Демократичният империализъм на финансовия капитал	57
Глава 4 Икономическата рента: цена без стойност	77
Глава 5 Финансиализиране на рентата и налагане на дефлация като ефект от задлъжняването.....	99
Глава 6 Империализмът на свободната търговия и неговата финансиализирана класова война срещу работната сила	123
Глава 7 Ренти от храни, петрол, мина и природни ресурси	147

Част II

Рентиерска контрареволуция

Глава 8	Как рентиерите отклоняват политиката от посоката на социализма	173
Глава 9	Неорентиерството и пътят към робството	193
Глава 10	Хегемонията на долара: привилегията за създаване на „хартиено злато“	207
Глава 11	Войната срещу нациите, които третираат парите и земята като публични блага	227

Част III

Алтернативата

Глава 12	Възраждане на класическите понятия за стойност, рента и фиктивен капитал	259
Глава 13	Войната срещу правителствата, които са достатъчно силни, за да сдържат олигарсите	279
Послеслов		307
Интелектуалният принос на Майкъл Хъдсън – накратко		309
Бележки		315
Показалец		329

Прегговор

Тази книга започна като поредица от лекции, изнесени през октомври 2020 г. и посветени на политическата икономия на глобализацията и на логиката, която мотивира Китай, Русия и други страни да се освободят от „доларовата дипломация“ на САЩ. Тези лекции бяха спонсорирани от Глобалния университет за устойчивост като част от „Мастър сериата“ на форума „Диалог между Юга и Юга“. Водещ на дискусиата беше Кин Ци Лау, а в нея участваха Еребъс Уонг, Сюи Сит и Тун-и Ко. Всички те са преподаватели в Центъра за културни изследвания и развитие към университета „Линан“ в Хонконг или са свързани с него. Ашли Деймън в Австралия също участва в срещата и помогна много за редакцията и техническата обработка на моите лекции. Инициативата получи подкрепа и от Екотехническият център „Грийн Граунд“ в Пекин и Азиатската регионална борса за нови алтернативи (ARENA – Хонконг).

Като основен фокус на дискусиата скоро се очерта разликата между днешния финансов капитализъм и индустриалния капитализъм, описан от класическите икономисти от XIX в. Историческата задача на индустриалния капитализъм (и класическата политическа икономия) е била да освободи икономиките от наследствената класа на земевладелците и хищническият лихварски капитал. Подобен процес явно протича през периода от края на XIX в. до избухването на Първата световна война през 1914 г. Само че вместо прогресът да продължи в посока към онова, което се е смятало за модерно преди един век, интересите на рентиерските класи се утвърждават наново. Тяхната неолиберална идеология преобръща класическата идея за свободен пазар, като подменя свободния от икономическа рента пазар със свободен пазар за рентиерските класи в стремежа им да извличат рента и да се сдобият с господстващо положение. В контраст с класическата политическа икономия, тяхната идеология поддържа създаване на благоприятна данъчна среда за рентиерите, приватизация, финансиализация и дерегулация.

Външната политика на САЩ се стреми да разпространи по целия свят тази неолиберална рентиерска програма, която служи главно за облагодетелстване на Уолстрийт, Лондонското Сити, борсите във Франкфурт и Париж и други финансови центрове. Това усилие е в основата на днешния глобален разпад и създава динамика на финансиализация и дефлационен ефект на дълга. Тя има поляризиращо действие и следователно е самата противоположност на индустриалния просперитет, който обхваща широки обществени слоеве.

Главният благодетелстван от неолибералната идеология е секторът на финансите, застраховките и недвижимата собственост, известен със съкращението FIRE. Този сектор се основава на симбиоза между сферите на финансите и на недвижимите имоти. Извличането на рента от тях, заедно с извличането на ренти от добива на естествени ресурси като петрол и разработването на мини, както и монополните ренти от приватизацията на държавни предприятия, са формирали централната динамика на финансовия капитализъм, който разширява влиянието си и надделява над индустриалния капитализъм още от времето на Първата световна война. Централната роля на ипотечния дълг в този процес е резултат преди всичко от демократизирането на собствеността върху земята и жилищата (която се придобива на кредит). Моделът, при който жилищата се обитават от собственици, е заменил модела на наемане на жилища от наследствената класа на наемодатели, които живеят далече от имота и се издържат от поземлени ренти. Плащането на рента обаче продължава – сега вече към банките, чийто основен източник на приходи е ипотечното кредитиране.

Драстичен фазов преход настъпва с революцията на Рейгън–Тачър през 80-те години на XX в. с нейните приватизации, емитирането на високорискови облигации от корпоративната индустрия и доминиращата финансова стратегия за „създаване на богатство“ чрез инфлация на цените на активите („капиталови приходи“). До 2000 г. тази стратегия доведе до сливане на инвестиционното банкиране с търговското банкиране, отваряне на вратите за високорисково ипотечно кредитиране, измами от страна на търговските банки, спекулации с финансови и застрахователни деривативи и изземване на регулаторните функции на правителството от страна на FIRE сектора.

В резултат от тези промени Америка започна да търси печалби с финансови средства, като деиндустриализира икономиката си чрез разпродаване на активи (използване на корпоративни приходи за обратно изкупуване на акции и изплащане на дивиденди вместо нови капиталови инвестиции) и изнасяне на работната сила и производството в чужбина с цел постигане на конкурентно преимущество за сметка на всичко останало. В този смисъл американската политика на финансиализация е нагледен пример за икономическа динамика, която Китай и други страни трябва да избягват.

Нека читателите ми простят, че в тези лекции се връщам нееднократно към горните теми. Целта ми е да обърна внимание върху общите знаменатели в днешните финансиализирани рентиерски икономики и да покажа как тяхната поляризираща финансова динамика е придобила универсален характер, който заплашва както САЩ и Европа, така и Китай.

В повечето прогнози за БВП и националния доход се приема, че съществуващите тенденции ще се запазят, което означава, че икономическият продукт и доходите ще продължат да нарастват експоненциално с историческо темпо до безкрайност. Икономическата реалност обаче познава само една форма на вечен експоненциален ръст: ръста на дълга, който се натрупва при сложна лихва. Финансовите вземания се увеличават по силата на математически принципи, които не зависят от способността на икономиката да се справи с тези плащания. Ръстът на „реалната“ икономика се топи, докато кръговратът на доходите, циркулиращи между производителите и потребителите в нея, се източва от допълнителните дългови разходи.

Това е феноменът, наречен „дефлационен ефект на дълга“. Тенденцията дълговете и спестяванията да нарастват по-бързо в сравнение с икономическата им основа налага остеритет върху работната сила и индустрията и поляризира в много по-голяма степен разпределението на богатството (недвижимата собственост, акции и облигации), отколкото на доходите. С времето финансовото богатство се политизира, като си поставя за цел да попречи на държавната власт да регулира и облага с данъци кредиторите, едрите собственици и монополистите.

Задачата на днешната неолиберална икономическа теория е да осигури идеологическа фасада, за да облече в рационални аргументи това противопоставяне срещу публичната регулация и прогресивното данъчно облагане. Това, което на пръв поглед изглежда либертарианска идеология за минимална държавна намеса, при по-внимателно разглеждане се оказва превземане на управлението от финансови интереси, които имат тенденция към централизиране. Резултатът е антидемократично по същността си присвояване на властта от т.нар. Един процент – онази малка част от световното население, която притежава най-голямо богатство.

Неолибералната идеология отклонява вниманието от икономическата динамика, която води към поляризация

Неолибералната догма си поставя за цел да възпрепятства правителствените мерки за публична регулация, като че ли главният проблем не са разходите за дълг и рента в рентниерския сектор, а правителствата, които са достатъчно силни, за да предотвратят хищническото извличане на рента. Днешната

статистика за националния доход и БВП представя сектора на финансите, застраховките и недвижимата собственост (FIRE) и извличането на икономическа рента от земя, природни ресурси, монополи и банкова дейност като производителна сфера, а не като допълнителни разходи, които трябва да се минимизират.

Правителствената намеса се определя като ненужна, като се приема, че действието на предполагаемо естествените за икономиката тенденции се установява автоматично в стабилно равновесие и богатството и доходите започват да се разпределят по-справедливо и равномерно както в национален, така и в международен мащаб. Тази фикция е необходима, за да се поддържа твърдението, че правителствата трябва да се оттеглят и да се въздържат от „намеса“ в свободните пазари. В действителност обаче неолибералните „свободни пазари“ и „свободна търговия“ съсредоточават богатството и доходите в ръцете на кредитори и други рентниери, което води до поляризиране на икономиките в рамките на страната и дори в международен план.

Пристрастяването към богатството като поляризираща динамика

Най-фаталната грешка, която може да допусне всяка теория, е да определи погрешно посоката на промяната. Точно тази е грешката на днешната конвенционална икономическа наука. Нейната представа за потребителския избор почива върху идеята за намаляване на маргиналната полезност. Това се основава на баналното наблюдение, че когато потребителите се заситят с храна, всяка допълнителна хапка доставя по-малко удоволствие („ползност“). Затова се предполага, че търсенето спада с увеличаване на предлагането.

След това, с ловка подмяна на понятията, храната и други продукти за потребление се представят като символичен еквивалент на богатството – сякаш богатство се придобива с единствената цел да се купуват потребителски стоки. Оттук трябва сами да заключим, че и най-богатите хора ще се наситят на богатството си и ще отстъпят място на нови, по-настървени и „гладни“ претенденти, които да се борят за по-големи печалби и за първенство.

На друго мнение са Платон, Аристотел и изобщо повечето класически гръцки философи, поети и драматурзи. Те осъзнават, че богатството предизвиква пристрастяване и че исканията на кредитора заплашват да нарушат социалното равновесие. Според техните виждания колкото повече пари има някой, толкова по-силно жадува за още. Парите и властта не са като засищаща бананова диета. За прирастеността към тях те вечно не достигат. При това пристрастяването към богатството води до арогантно възползване от икономическата власт за придобиване на контрол над управлението, който пък се употребява, за да се създаде благоприятна почва за алчността и за упражнява-

не на патронска власт по отношение на клиенти, длъжници и наематели. Това е в резюме историята на олигархиите в класическа Гърция, Рим и съвременността.

От „въздържателната“ теория за лихвата следва, че най-богатите не са алчни, а просто търпеливо се отказват от потребление и създават богатството си благодарение на своята (може би външно финансирана) жертва, която има производителен характер. На получателите на лихва се приписва продуктивна роля като субекти, които подпомагат растежа на икономиката. Само че днес (а и в историята изобщо) повечето заеми нямат производителна цел и по-голямата част от богатството се придобива не толкова с усилен труд, колкото по силата на рентниерските преимущества, които вървят ръка за ръка с наследените статут и активи. (Ако разковничето към забогатяването беше да се въздържа от потребление, най-богати щяха да бъдат гладуващите.)

Широко разпространената теория игнорира също и ограничения диапазон, в който се простират възможностите за избор за повечето небогати хора. Потребителското харчене се представя така, като че ли е въпрос за избор: дали да потребявате в момента, или да спестявате за бъдещето, като печелите лихва, която се разглежда като възнаграждение за въздържането от потребление. Не се признава лихвата като форма на икономическа рента, получавана по наследство или като привилегия; нито пък че плащането на лихва (или рента) от задлъжнелите бедни е условие за задоволяване на основни нужди, от които зависи тяхното оцеляване. „Парите или живота“ – това е изборът, който реално мотивира по-голямата част от потребителското харчене и в който на първо място са разходите за жилище, образование, здравеопазване и непредвидени ситуации.

Маргинализъмът и центристката политика пренебрегват структурните причини за неравенството

Като се вглежда в малките промени, които се случват в дадена икономическа и политическа среда, маргинализъмът се съсредоточава върху доходите, потребителското харчене и инвестициите в краткосрочен план, а не върху посоката, в която се движат отношенията на собственост и дълг. Тъй като в нея отсъстват понятията за пристрастяване към богатството и хищническо кредитиране и математиката на сложната лихва, маргиналистката икономическа теория не отчита, че без публични механизми за съдържане и противовес богатите елити ще използват влиянието си, за да лишават от средства нерентиерските сектори, което неизбежно ще доведе до поляризация на икономиките.

Подобно на маргинализма, центристката политика признава само проблеми, които могат да се разрешат, без да се поставят под съмнение статуквото и неговите материални интереси. Центризмът приема за даденост, че

независимо от степента на икономическа поляризация животът може да продължава без системни институционални промени. Подобно пасивно политическо поведение игнорира тенденцията на икономиките към поляризация при натрупване на дисбаланси – дисбаланси, които имат предимно финансов характер, тъй като основната причина за тях е експоненциалният ръст на дълга в сектора FIRE. Според центристката представа за икономиката, с времето животът закономерно се връща към нормално развитие в резултат от действието на някакви автоматични стабилизиращи фактори. Истината обаче е, че нищо маргинално не може да спаси икономиките от поляризация, когато нарастващ дял от населението задлъжнява все повече, а богатството се монополизира.

Приемайки, че всички дългове могат и трябва да се плащат, този центризъм се противопоставя на реформи, които биха попречили на финансовия сектор да товари икономиката с дългове и след това да я монополизира, тъй като изпадналите в неплатежоспособност длъжници губят домовете и бизнеса си. А когато задлъжнелите градове и държави започнат да страдат от намаляване на данъчните приходи и бюджетни дефицити в резултат от дефлационния ефект на дълга и икономическата поляризация, им се препоръчва да съкратят публичните разходи, да вземат заеми или да разпродават обществена собственост и права върху инфраструктурни обекти. Резултатът от това е нарастване на могъществото на финансовия сектор.

„Имперуализмът на свободната търговия“ и имперуализмът на финансовия капитал, съсредоточен в САЩ

Преди 50 години, през 1969 г., започнах да чета лекции на тема теории за търговията, развитието и чуждестранния дълг пред студенти от магистърския курс по икономика в нюйоркския Нов институт.¹ От самото начало се натъкнах на сериозен проблем: ако направех избора да преподавам общоприетата теория на търговията, която фигурираше в типичните учебници, тя не беше реалистична. От друга страна, ако избех да обяснявам как работят в действителност търговията и инвестициите, щях да вляза в противоречие с това, на което учеха и все още учат моделите от учебниците. Този проблем може да се изрази с думите на американския евангелист от една вероятно апокрифна история. Когато се надсмели над неговата неграмотност, той отговорил: „Какъв е смисълът да знаеш толкова много, ако това, което знаеш, не е вярно?“

Разпространената теория приема, че производствените функции подлежат на намаляващи приходи. Реално обаче приходите се увеличават благодарение на техническия прогрес в индустрията, земеделието и търговията. Това разбиране е същността на Американската школа по политическа икономия през XIX в. и на „съзидателното унищожение“ на Йозеф Шумпетер: инова-

ционни фирми, които прилагат нови технологии, за да съкратят разходите си, и по този начин подбиват цените на съществуващите производители. Това е един от ръководните принципи на китайския икономически възход.

Без митническа защита, субсидиране на производството и адекватна държавна подкрепа много страни не биха могли да развият индустрията и земеделието си и да се доближат до икономическа самодостатъчност по отношение на най-необходимото, като правят инвестиции за технологичното си модернизиране; а това означава, че ще останат зависими от търговските модели и кредита, в които водещите държави имат господстваща роля. Ако Китай беше следвал общоприетите принципи, той щеше да предостави индустрията и земеделието си на „пазарните сили“, тоест на съществуващите разлики в производителността. „Пазарът“ щеше да поддържа растящата зависимост на страната от търговията, а следователно и доларовата ѝ зависимост от банките в САЩ и международните организации. Съединените щати и други индустриални държави кредитори биха искали всички държави да следват именно този курс, вместо да финансират собствена промишленост и земеделие, за да постигнат самодостатъчност.

Истината е, че на международно ниво разликите по отношение на производителността и доходите се разширяват, при което водещите държави се облагодетелстват както от нарастването на приходите пропорционално на мащабите, така и от повишаването на влиянието им като кредитори. Разширяващите се преимущества на тези държави имат обратна страна и тя е атрофирането на икономиките, които не са в крак с подобренията на производителността. Теорията за свободната търговия е логическият инструмент, който оправдава подобни растящи разлики и произтичащата от тях търговска и финансова зависимост, представяйки ги като най-ефективната насока за развитие. Само че неолибералната идеология на свободния пазар не описва по какъв начин Британия, САЩ и Германия са се индустриализирали и са постигнали световно лидерство, като са развивали своите индустрии с протекционизъм през XIX и в началото на XX в. Вместо това тя издига представата за някакъв хипотетичен, условен свят. Така наречените приходи от свободна търговия, които идват от купуване на стоки с ниски цени от чужбина, всъщност са показател за степента на търговска зависимост, резултат от разликите в заплащането и производителността.

Стремежът на САЩ да наложат дългова и търговска зависимост е същността на днешната Нова студена война, чиято форма се определя от активната и често брутална американска дипломация. Прочутата фраза на Чарли Уилсън „Това, което е добро за „Дженерал Мотърс“, е добро за страната“ е преобразувана в „Това, което е добро за Уолстрийт, е добро за Америка“. Когато я обединим с принципа на американското външнополитическо мисионерство: „Това, което е добро за Америка, е добро за света“, логично следва и заключението: „Това, което е добро за Уолстрийт, е добро за света.“

Справянето с финансовата поляризация изисква систематични всеобхватни реформи

Социалните системи са различни от индивидуалните личности, действащи поотделно. Промяната на една социална система изисква систематични всеобхватни реформи, а не просто маргинални промени. Създаването на пост-рентиерска икономика изисква отписване на задължения, данъчна реформа, насочена срещу икономическата рента, и инвестиране в обществената инфраструктура с цел да се предотврати търсенето на монополна рента. Тези промени в отношенията на собственост са задължително систематични и изискват в допълнение монетарни и правни реформи, за да се закрепят устойчиво във времето. Подобни систематични промени трябва да бъдат координирани, те не могат да се въвеждат „на парче“ на различни етапи. Точно това определя „революционния“ характер на истинската реформа.

Конвенционалната икономика тук вдига ръце и казва, че структурните проблеми са „екзогенни“, тоест извън обхвата на маргиналистките модели. Тези модели, загърнати в сложни математически конструкции, които трябва да скрият от погледа на обществото тяхната глупост, стесняват полезрението, за да не им се налага да обясняват динамиката на дълга и собствеността, действаща в реалния свят. Като не отчитат действащите поляризиращи фактори, тези модели възпрепятстват приемането на множество необходими реформи в областта на държавната политика.

Икономическият път на една страна не е предопределен, а е обект на активни политически решения. Затова класическите икономисти са нарекли своята дисциплина „политическа икономия“. Политическият контекст се формира не само от реформаторите, но и от техните противници рентиери, тъй като структурната реформа не може да се осъществи без съпротива от страна на заинтересовани кръгове. В сферата на международните отношения, където американският долар се използва като основна световна валута по силата на облигационния стандарт, Съединените щати се противопоставят на зависимите от експорта страни и „доларовите“ длъжници в опитите им да коригират експлоататорския и поляризиращ характер на американската дипломация. Като заплашват реформаторите с „цветни революции“ и смяна на режима, САЩ провеждат политика за инсталиране на диктатури и клиентски олигархични правителства, които хвалебствено се представят като част от „демократията на свободния свят“ и „реда, основан на правила“ дотогава, докато подкрепят неолибералния Вашингтонски консенсус.

За да се отхвърлят доларовият стандарт и поддържащата го финансово-капиталистическа динамика, е необходима алтернативна икономика, организирана по такъв начин, че да избегне приватизацията на икономическа рента и хищническата финансова дейност. Това трябва да започне с осъзнаване на разграничението между работен доход (заплати и печалби) и незаработен

доход от допълнителни плащания (икономическа рента). Трябва да се разбере също и по какъв начин финансовият капитализъм е придобил власт над индустриалните икономически отрасли, преди всичко в Съединените щати, откъдето се стреми да се пренесе в глобален мащаб. Ръководена от финансиализираната икономика на САЩ, днешната Нова студена война е борба за налагане на рентниерския финансов капитализъм в целия свят. Това изисква да се блокира реформирането на чуждите икономики.

Първа глава обяснява как индустриалният капитализъм от XIX в. се стреми да освободи икономическите отрасли от търсенето на рента и как тази програма за реформи не успява да се осъществи след Първата световна война, което довежда до финансов капитализъм вместо социализъм. Във Втора глава се описва как финансовият капитализъм преобръща моралната философия, залегнала в основата на класическата икономика и нейното понятие за свободни пазари, и така се стига до установената днес икономическа идеология, която защитава рентниерите, вместо да се стреми да сложи край на тяхното икономическо и политическо господство. Трета глава проследява как тази контрареволуция се интернационализира, за да създаде космополитна финансова олигархия, чийто бизнес план предполага въвличане на по-голямата част от планетата в дългова и търговска зависимост.

За да обясни действащата динамика, Четвърта глава разглежда класическата концепция за икономическата рента като незаработен доход и резултат от привилегирован статут. Пета глава описва по какъв начин постфеодалните поземлени аристокрации, управлявали Европа, са се преобразували в днешните финансови олигархии, чиито доходи и богатство продължават да се основават на извличането на рента от активи, финансирани чрез лихвоносен дълг. Резултатът е трансформиране на рентата в поток от лихвени плащания.

Шеста глава поставя тази динамика в нейния международен контекст. Свободната търговия се противопоставя на митническото облагане и действията на държавата в подкрепа на индустрията и за повишаване на статута и благополучието на работещото население. Седма глава описва най-забележителните опити да се блокира правото на държавата да защитава икономиката си от разрушителни социални и екологични въздействия. Осма глава разглежда процеса на политизация на тази дестабилизираща и поляризираща икономическа динамика. В нея се описва как когато демократичната политика създава заплахата от законодателно утвърдени реформи, тя среща противодействие от страна на партийната политика, насочено към предотвратяване на стъпките към създаване на икономическа демокрация.

Девета глава се спира по-подробно върху начина, по който рентниерските кръгове са консолидирали контрола си над държавата въпреки номиналната демократична политика – явление, което има най-всеобхватен характер в Съединените щати с техния олигархичен двупартиен дуопол. Десета глава изяснява до каква степен американската дипломация успява да застави чуж-

дите страни да държат спестяванията на централните си банки под формата на заеми към американската хазна, като по този начин финансират военните разходи на Съединените щати в чужбина, които остават главната причина за дефицитите в платежния баланс и държавния бюджет на САЩ. Единайsetsа глава изследва как американските неолиберални съветници убедиха бившия Съветски съюз да се деиндустриализира и как целта на неолибералната идеология е да превърне държавните предприятия и съоръжения във финансови механизми за получаване на рента.

Светът не трябва да следва този път. Дванайsetsа глава разглежда класическите понятия за стойност и рента, създадени, за да служат като насока за управляващите в създаването на данъчна и регулаторна система, минимизираща незаработените доходи в смесените икономики, към които е видимо ориентирано развитието на индустриалния капитализъм през XIX и в началото на XX в. Заклучителната Тринайsetsа глава обобщава защо финансиализираната и приватизирана икономика е несъвместима с икономическия растеж и повишаването на благополучието за по-голямата част от населението. Тази глава разглежда икономическата програма на индустриалния капитализъм и видимия му потенциал за еволюция към социализъм в контрастна съпоставка с финансовия капитализъм, който възниква и набира инерция от 80-те години на XX в., за да монополизира икономическия ръст, като го поставя в ръцете на най-богатия един процент от населението, а на следващите пет процента от най-богатите предоставя по-скромни възможности за тяхната поддържаща и инструментална роля.

Единствено радикална и всеобхватна реформа може да промени посоката на поляризиращите тенденции и отношенията на зависимост в западния свят. Именно по тази причина днешната Нова студена война е толкова решаваща за определянето на бъдещия курс на световната еволюция и избягването на икономически и демографски срив като онзи, който предшества рухването на някогашната Римска империя.

**СЪДБАТА
НА
ЦИВИЛИЗАЦИЯТА**

Част I

Динамиката на икономическата поляризация

Глава 1

Реформаторската програма на индустриалния капитализъм за освобождаване на пазарите от рентиерите

Всяка икономическа теория обикновено изразява гледната точка на една класа или страна по отношение на друга. Следователно икономическата наука има политическа същност. Нейният език и основни понятия са предназначени да оформят представите на хората за начина, по който функционират икономиките, а следователно и подкрепата им за определена икономическа политика.

През последните два века е под въпрос дали доходът, който даден притежател на недвижима собственост, банкер или монополист получава, е зработен доход за производство на стока или услуга, или това е „икономическа рента“, дефинирана като незработен доход, който не е резултат от извършване на реална работа или създаване на иманентна стойност. Понятието за „празни“ цени без стойност е същността на класическата икономика във вида, в който е разработена през XIX в. Нейните създатели се стремят да сведат до минимум плащането на икономическа рента на когото и да било освен на данъчната служба.

Към края на същия този век обаче защитниците на земевладелците и монополистите заявяват, че не съществува такова нещо като икономическа рента. Тази посткласическа школа става доминиращата икономическа идеология и придобива контрол върху създаването на статистиката за националния доход и брутният вътрешен продукт (БВП), която би трябвало да измерва растежа или свиването на икономиката. Оказва се, че нещо, което се представя като емпирично научно измерване, всъщност опира до въпроса дали най-богатите класи спомагат за ръста на икономиката, или имат паразитно поведение – въпрос, който е до голяма степен политически. Дали рентиерските класи забогатяват благодарение на доходи от финансова дейност, недвижима собственост и монопол, които просто се добавят към ценовото равнище на икономиката – разходите за живот и икономическа дейност, – без всъщност да произвеждат реална продукция?

Днешното господстващо академично направление е превзето от рентиерските класи. Въпреки че това не става очевидно веднага, тази модерна школа

е реакция, диаметрално противоположна на основните положения, логиката и преди всичко теорията за стойността, цената и рентата, разработена от представителите на класическата икономика през XIX в. Класическата цел е била да се насърчава индустриалният капитализъм, като се ограничава агресивното влияние на постфеодалната рентниерска класа. Адам Смит, Дейвид Рикардо, Джон Стюарт Мил и дори Карл Маркс се посочват като създатели на икономиката като научна дисциплина, без да се признава при това, че техните основни концепции днес се отхвърлят именно защото тяхната обща цел е била да предотвратят търсенето на рента и финансовите проблеми, които поразяват днешния финансиализиран капитализъм.

Това противоречие между критиката на класическите икономисти по отношение на рентниерите и днешния им образ като основна движеща сила на икономиката помага да си обясним защо историята на икономическата мисъл е изпаднала от академичната учебна програма. „И ако те съблазни окото, извади го.“* А за рентниерската класа, получаваща икономически „безплатен обяд“, няма по-страшна съблазън от мисълта, че те не произвеждат реална стойност, тъй като тази мисъл води естествено към класическата държавна политика на облагане на икономическата рента и запазване на естествените монополи, основната инфраструктура и преди всичко банковото дело и печатането на пари в държавния сектор. Тези класически принципи са били поддържани не само от опоненти на индустриалния капитализъм, но и от самата индустриална класа – поне в епохата преди индустрията да се финансиализира. Колкото и странно да изглежда това в наши дни, класическата политическа икономия явно е била насочена към нещо, което сега бихме нарекли „социализъм“, и дори е била назовавана с това име, защото централните елементи както на социализма, така и на тази теория, отразяват логиката на ранния индустриален капитализъм. Тя се застъпва за облагане на поземлената рента с цел да се премахнат привилегиите на земевладелската класа и да се понижат разходите за делова дейност. Публичните инвестиции в инфраструктура в сферата на естествените монополи обещаваха да повишат конкурентоспособността на индустриалните икономики.

С други думи, индустриалният капитализъм е приветствал идеята за силна държава – такава, която да минимизира и същевременно субсидира разходите за бизнес, включително издръжката на живота, която работодателите трябва да покриват, като плащат заплати. Към края на XIX в., водени от тази логика, повечето икономически автори очакват зараждането на социализъм под една или друга форма, особено с оглед на нарастващата роля на демократичните реформи, които поставят край на политическото господство на наследствените земевладелци и свързаните с тях едри собственици на недвижими имоти и финансови кръгове. Има различни форми на социализъм – християнски

* Мат. 18:9. – Б.пр. [Всички бележки, без изрично упоменатите, са на автора.]

социализъм, рикардиански социализъм (облагане с данъци на поземлената рента и други типове привилегирован доход), марксистки социализъм и дори либертарен анархосоциализъм.

Всички успешни икономики са смесени, с ограничения върху финансовия сектор

Великобритания постига индустриално господство през XVIII в. чрез меркантилистка политика, като защитава собствената си промишленост, ограничава местното производство на стоки в своите колонии и им налага лирата стерлинга като основна валута, за да контролира техните парични, кредитни и банкови системи. По подобен начин САЩ въвеждат протекционистични мита след края на тяхната Гражданска война през 1865 г. Това, заедно с развитата обществена инфраструктурна система за подпомагане на собствените ѝ производители, позволява на американската индустрия да надмине британската до Първата световна война.

Най-важният сектор, който трябва да остане в ръцете на държавата, са банките и кредитирането наред с други основни услуги. Китай запазва публичния характер на банковата и кредитната система и субсидира индустрията си чрез създаване на обширна икономическа инфраструктура, в която на първо място са държавното образование и здравеопазване, транспортът и комуникациите. Само че когато китайски студенти следват икономика в американски, британски или други западни университети, там ги учат, че този път към успеха не се очаква да даде резултат; или, в най-добрия случай, утвърдената икономическа теория не може да обясни защо той дава резултат.

Според теорията, отразена в учебниците, Китай не би трябвало да е успешен пример. Според учението за сравнителните преимущества за него би било по-добре да остане земеделска страна, тъй като държавният план за индустриална и селскостопанска модернизация с помощта на субсидии е „разорително“ и „агресивно“ нарушаване на свободните пазари.

От тази неолиберална логика следва да заключим, че в резултат от финансиализацията и приватизацията от 80-те години Съединените щати трябва да са забогатели. Тази икономическа политика обаче рязко е увеличила пазарните цени на жилищата, акциите и облигациите. Тези форми на собственост и ценни книжа не са реални средства за производство, а вземания на рентниери върху доходите и производството. Обикновените американски семейства са задължени да харчат всяко повишение на заплатите си, за да плащат за жилища (под формата на наем или ипотека), като лихва, такси за финансови услуги и наказателни лихви, както и за приватизираното здравеопазване и образование. Това е основната причина, поради която финансиализираното богатство е съсредоточено във върха на икономическата пирамида, докато долните 90% затъват все по-дълбоко в дългове.

Цената на „успешния пример“ на финансовия капитализъм е тежката задължнялост на американската икономика и стагнирането на жизнения стандарт в САЩ през последните четирийсет години. Преминаването към кредитирано образование обременява със задължения студентите и много от техните родители, докато повишаването на цените на жилищата принуждава новите купувачи да затъват в кредити, за да се сдобият със собствени домове и да могат да създадат семейства.

Състоянието на западните икономики, достигнато в резултат от тази рентниерска динамика, не е „циклически спад“, от който те непременно ще изплуват по силата на нормалната (както се предполага) за нея периодичност, формирана под действието на стабилизиращи фактори, които я регулират автоматично. Епохата на благополучието, започнала след 1945 г. на запад, е достигнала своя финансов предел. Отклоняването на доходи за плащане на лихви и рента не позволява на икономиките да се освободят от текущата стагнация.

Неолибералните икономики не могат да обяснят защо тази финансиализация е довела до деиндустриализация на Съединените щати и е предизвикала спад в производителността на тяхната икономка и превръщането ѝ в „постиндустриална икономика“. В официалната статистика това се представя като икономически растеж, а не упадък. Лойд Бленкфайн, председателят на водещата инвестиционна банка в САЩ, „Голдман Сакс“, твърди, че партньорите на неговата фирма са най-производителните субекти в Съединените щати, както личи от факта, че получават най-високи заплати и бонуси. А в Отчета за националния доход и продукт (NIPA) те се включват като компонент на brutния вътрешен продукт (БВП) за предоставяне на „финансови услуги“.

Работната хипотеза е, че производителността се измерва просто с дохода, който някой получава, независимо дали го получава в резултат от това, че е построил фабрика и наема работници за производство на индустриални стоки, или от това, че е купил недвижима собственост и я отдава под наем – да не говорим за участието във финансови измами от такъв мащаб, че гореспомнатата „Голдман Сакс“ трябваше да плати милиарди долари под формата на глоби за недобросъвестното си поведение. Свързаните с това разходи за съдопроизводство, разбира се, се добавят при изчисляването на БВП като „юридически услуги“.

Икономиката на САЩ продължава да крета под товара на дълговете от финансиализацията, на която според хвалбите на г-н Бленкфайн се дължат забележителната производителност и богатство на партньорите на неговата фирма – като че ли двете непременно вървят ръка за ръка. Най-богатите 500 души в Америка (и в света) според класацията на „Форбс“ не са индустриални магнати, а създатели на „имотни пирамиди“ и монополисти. Масово се пренебрегва и начинът, по който са спечелили парите си (паразитирайки за сметка на обществото) – нещо съпоставимо с отношението към лихварство-

то и търговските хватки в класическата древност и отношението на проиндустриалните икономисти през XIX в. към земевладелците – христоматийния пример за „богати безделници“. Днес обаче понятията за стойност, цена и икономическа рента, които стоят в основата на някогашната критика, са изгубен свят.

Рентиерският доход е обременителен, непродуцируем и има поляризиращ ефект върху икономиката

Очевидна е необходимостта от икономическа теория, способна да обясни по какъв начин Китай и други страни могат да избегнат проблемите, породили поляризацията и остеритетата, от които страдат САЩ и Европа. Подобен теоретичен корпус би трябвало да обясни и защо Китай се развива толкова благополучно, докато по-голямата част от американската икономика изпитва хронична депресия, която се характеризира с дефлационен ефект на дълга за работната сила и индустрията. Това е принципиална динамика, характеризираща финансовия капитализъм, който е твърде различен от индустриалния капитализъм, изследван от Маркс и други класически икономисти през XIX в.

Всяка икономика очевидно се нуждае от финансова система. Модерното население има нужда от кредит, за да финансира собствеността върху домовете си. Въпросът е по какъв начин да се избегне финансовото заболяване от американски тип, при което банковите кредити надуват цените на жилищата и задължават нови и нови купувачи да плащат все повече като главница и лихви, докато финансовите мениджъри на корпорациите използват печалбите за обратно изкупуване на акции и плащания на дивиденди, за да надуват цените на акциите и да продължат обогатяването на Единия процент вместо на цялата икономика и цялото общество.

Отличителната черта на финансовия капитализъм не е „реалната“ икономика на производство и потребление, индустриални печалби и заплати, а финансиализацията на дохода и богатството. Това е причината за налагането на остеритет като резултат от плащанията за сектора на финансите, застраховането и недвижимата собственост (FIRE), които изместват личните и корпоративните доходи. Този феномен е резултат от дефлационния ефект на дълга и рентата.

Цялата класическа политическа икономия се свежда до обясняването на този проблем: как да се попречи на земевладелците да заемат господстващо положение в обществото и как да се попречи на банките и кредиторите да се обогатяват за сметка на останалата част от икономиката. За да разберем днешната дисфункционална икономическа система, трябва да разгледаме как тя се е отклонила от логиката на индустриалния капитализъм, разработена от британската политическа икономия, и в крайна сметка е преобърнала тази логика и я е заменила с нови финансови „закони на механиката“. За да обяс-

ним защо богатството и доходите стават все по-неравни, докато икономиките изпадат в стагнация, е необходимо да разберем по какъв начин се придобива богатството. Как са забогатели днешните нови милиардери и защо тяхната финансова и недвижима собственост се увеличава толкова по-бързо от националния доход и особено от този на деветдесет процента от населението?

За да поставим въпроса в по-широк контекст, нека да кажем, че размерът на богатството е много по-голям от този на текущия доход и БВП, а още по-голяма е неравномерността на разпределението му. Днешното богатство е финансиализирано, така че богатство и дълг вървят ръка за ръка. Най-голямото богатство – тоест състоянието на най-богатия един процент – има своето дългово съответствие от другата страна на баланса, при пасивите, които се състоят основно от дълговете на останалите 99 процента към облагодетелствания един процент. С други думи, Единият процент е забогатял толкова много от осемдесетте години на ХХ в. досега, защото поддържа задлъжнялостта на останалите 99% към него.

Кредитът, собствеността и поземлените ренти са факторите, формиращи правните институти

Това, което хората си представят под „реална икономика“ – фабрики, произвеждащи стоки и услуги, които техните работници купуват със заработените от тях заплати, – е обвито в сложна, юридически подплатена мрежа от права на собственост, създадени „извън“ ядрото на реалната икономика. Първостепенно място сред тези права заемат поземлената собственост, монополните права (позволяващи налагането на цени, които далеч превишават нормалните печалби, без изобщо да са съобразени с реалната себестойност) и други официално утвърдени привилегии, върхът на които е привилегията на банките да създават кредит и да получават подкрепа от държавата.

Тези права създават възможности за получаване на икономическа рента, дефинирана като доход, която произтича чисто и просто от привилегията, без какъвто и да е осезаем разход за производство под формата на работна ръка или материали, и не играе никаква икономически необходима или продуктивна роля. Изрязването на купони от облигации и събирането на наем от недвижима собственост или лихвените заеми са доход, който е платен с труда на други хора, а не с този на неговия получател рентиер.

За повечето хора, които навършват пълнолетие в Америка, е неизбежно да започнат работния си живот като длъжници. Те се присъединяват към работната сила вече натоварени със студентски дълг – предварително условие за намиране на работа, – а скоро след това трябва да поемат и ипотечен кредит за цял живот, за да създадат собствено семейство. Малко са късметлиите, които избягват ориста на дълговото робство. Повечето, които принадлежат към това малцинство от щастливци (и удобно квалифицират свое-

то обществено положение като „меритокрация“), наследяват доверителни фондове и семейни жилища като членове на рентниерската класа. В качеството си на кредитори и собственици на недвижими имоти хората от тази класа се превръщат в олигархия, която държи голяма част от населението в дългова зависимост, притежава огромната част от акциите и облигациите и използва финансовата си мощ, за да се добере до естествени монополи, осигуряващи основни нужди на обществото; същевременно тя управлява политическа система, която е финансова по характер, а политиците ѝ и членовете на нейното правосъдие се назначават в действителност от „класата на спонсорите“, а не се избират по демократичен път. Един реалистичен корпус от национални статистически данни и икономическа теория със същото качество биха обяснили защо толкова много западни финансиализирани икономики са подложени на остеритет и в същото време раждат толкова много нови милиардери. Защо доходите се всмукват от върха на икономическата пирамида, вместо да се „процеждат надолу“? Като посочи проблема и даде обяснение защо повечето хора в толкова голяма част от света обедняват, вместо да забогатяват, подобна теория би показала също и как може да постигне обрат.

Разбирането за необходимостта от подобен обрат се възпрепятства от това, че най-отличителните черти на нашата епоха почти не се засягат в академичната дисциплина, която нарича себе си „икономикс“. Най-силно впечатление прави, че в него отсъства – като „външен“ въпрос – понятието за икономическа рента, която, както вече споменахме, е незаработен доход, произлизащ от политическо и юридическо преимущество и от премахване на държавните регулации и данъчно облагане.

Днешните господстващи икономически модели възпрепятстват подобно обсъждане, третирайки финансите просто като повърхностен пласт, като „редица от гишета“, а не като доминиращия субект, който планира работата на икономиката, като отпуска кредити, следователно ресурси. Икономиката на богатството, спестяванията и дълга – недвижимата собственост, банковото дело, акциите и облигациите – е съсредоточена в сектора на финансите, застраховането и недвижимите имоти (FIRE). Това е секторът, който има господстваща роля в днешните финансиализирани икономики.

За класическата икономика на Рикардо и неговите съвременници основният въпрос е бил как да повишат конкурентоспособността на индустриална Британия, така че да може да продава по-евтино от своите съперници и да придобие световна власт – казано направо, световен индустриален монопол.

През десетилетието след 1815 г. основната променлива, определяща равнището на заплащане на труда, била цената на храната. Затова индустриалците се стремели да купуват храна на най-евтините пазари – в земеделски страни като САЩ или тези в Латинска Америка, където имало широк достъп до земя на по-ниски цени, отколкото в гъсто населената Британия с нейната вли-

ятелна класа от земевладелци, които настоявали да се приемат закони за зърното, за да защитят високите цени на зърнените култури, а по този начин – и поземлената си рента. При тези условия индустриалният капитализъм вървял ръка за ръка със свободната търговия и срещу британския земеделски протекционизъм.

Индустриалните икономисти в края на XIX и началото на XX в. обяснявали, че услугите за естествени монополи като земята, обществените съоръжения и банковата дейност с нейната привилегия да монетизира създаването на кредит, както и елементи на основната инфраструктура като училища, пътища, здравеопазване и комуникации, трябва да се предоставят от правителствата безплатно или на субсидирани цени. Те разбирали, че системата на едро земевладение и останалата част от сектора FIRE, наред с приватизираната форма на собственост и извличането на монополни ренти, увеличава разходите за живот и упражняване на търговска дейност. Индустриалният капитализъм се стремил да минимизира тези разходи, за да могат индустриалните производители да продават на по-ниски цени от конкурентите си в други икономии, натоварени по-чувствително с рента. Победа на световните пазари щели да удържат онези страни, които постигнат най-голям успех в освобождаването на своите икономии от рентниерския доход, едрата недвижима собственост, монополите и хищническите форми на банкова и финансова дейност.

Днешният финансов капитализъм не следва път към индустриално господство чрез намаляване на вътрешните цени, което да ги сведе до реално необходимите разходи за производство (т.е. себестойност). Точно обратното: стратегията на частния капитал е да закупува компании на кредит, след което да продава техните активи и да ги товари с псевдоразходи (включително нови заеми), за да си плаща дивиденди. Този процес на разпродаване на активи е неделима част от днешните индустриални икономии, сякаш е естествен и необходим, а не външно привнесен компонент.

Американската икономика се деиндустриализира. Нарастващ дял от заплатите и индустриалните печалби се плащат на финансовия сектор и сродните на него сектори на застраховането и недвижимите имоти – под формата на лихва, такси за финансови и застрахователни услуги и ренти от приватизирана собственост. Най-основните публични услуги са превърнати в приватизирани монополи след големия „рейд срещу общите блага“, предприет от ловците на рента през 80-те години на XX в. Пътищата станаха платени, а общественото здравеопазване се превърна в система за частно застраховане. Интернет, кабелната телевизия, електричеството, водата и други естествени монополи от публичната инфраструктура бяха дадени на купувачи, които ги третират като монополи и искат толкова високи цени, колкото пазарът може да понесе, без да се съобразяват с производствените разходи за тези услуги.

Стойност, цена и рента – основните понятия на класическата политическа икономия

Класическите икономисти са разработили теорията за стойността и цената като средство за обособяване на икономическата рента, дефинирана като ценова надбавка върху необходимите разходи за производство (включително нормални печалби). Изолирането на икономическата рента като незаработен доход предоставя основа за избягване на поземлената рента и монополната рента, както и финансовите ренти. В днешните икономики на запад обаче преобладаващата част от богатството е концентрирана в секторите, генериращи точно такива видове рента, а нови милиардери се появяват предимно в рентиерските сектори – и освобождават богатството си от облагане с данъци. Понятията за поземлена рента, монополна рента и финансови ренти осигуряват база за анализ, който да обясни по какъв начин доходите от работна заплата, печалбите и данъчните приходи се източват под формата на плащания към собствениците на недвижими имоти, банките и други кредитори, застрахователните компании и монополистите в симбиотичния сектор FIRE.

Свободният пазар според класическата представа е свободен от икономическа рента, а не пазар, който дава свобода на собствениците на недвижими имоти, монополистите и кредиторите да налагат каквито искат цени, без да се съобразяват с производствените разходи. Повтарям: класическата икономика от XIX в. – това е теорията за стойността, цената и рентата, която дефинира рентата като ценова надбавка върху социалнонеобходимите разходи за производство. Идеята е била да се минимизира рентата, а не да се максимизира.

Този класически подход към икономическата теория е подложен на почти пълна цензура в академичната учебна програма. Статуквото е стигнало до такова ниво на несправедливост, че хората биха настоявали за промяна, ако икономистите и техният формат за отчитане на националния доход разкрият до каква степен богатството се придобива по паразитни, хищнически начини. Това, което днес се величае като богатство – тъй като милиардерите стават знаменитости, – е всъщност форма на допълнително икономическо бреме, а не част от производствения процес. То е разход, който класическите икономисти са се стремили да елиминират или поне да намалят колкото е възможно. Икономическата наука обаче не е това, което е била някога. Ролята на днешната конвенционална икономика е да предотврати каквато и да е промяна в данъчното облагане, антимонополно регулиране или деприватизация, които биха могли да създадат заплаха за богатството на рентиерите. За постигането на тази антикласическа контрареволуция икономиката като научна дисциплина беше превърната в нереалистична карикатура на реалността, която не позволява да виждаме по-далеч от носа си.

Разчистване на рентниерското наследство от феодализма

От времето на Римската империя до края на Средновековието „богатите безделници“ са мобилизирали възможностите на държавната и военната власт, за да получават доход, без да играят пряко продуктивна роля. Рентниерският начин на мислене, типичен за феодализма, произхожда от главатарите, които завоювали с отрядите си средновековна Европа и налагали ренти, на практика равностойни на данъци. Военните водачи, естествено, не били безделници, но нямали продуктивен принос, а действали деструктивно и хищнически. Именно опитът на техните наследници да запазят завоюваните със сила привилегии заплашвал да спъне развитието на индустриалния капитализъм.

Френските физиократи, Адам Смит, Джон Стюарт Мил, Карл Маркс и техните последователи виждат историческата роля на индустриалния капитализъм в освобождаването на обществото от феодалното наследство на рентниерските привилегии, позволяващи на наследствените земевладелци, кредиторите и монополистите да налагат ренти и да изискват цени, които не се основават на съответстващи разходи за производство. Възникнала през XVIII и XIX в. като движение за данъчни реформи, оглавявано от застъпниците на индустриалния капитализъм, програмата на класическата икономическа наука си поставя революционната цел да сложи край на специалните привилегии на европейските аристокрации, които се издържат от наследените си права да получават поземлена рента и да не плащат данъци. Трудовата теория за стойността цели да покаже, че получаването на поземлена рента, монополните цени, лихвата и други такси не са свързани с реална първоначална стойност или производителна инициатива. Следователно подобни вземания неизбежно са неефективни – както и несправедливи.

Към края на XIX в. към това се добавя втора цел. Освен че се стремят към прекратяване на господстващото положение на земевладелците в законодателството и политиката, застъпниците на индустриализацията подчертават необходимостта от по-обширна обществена инфраструктура, която да осигурява здравеопазване и образование на ниска цена, транспорт и пощенски и други комуникации на субсидирани цени, вместо да се позволява на монополисти да изискват цени над нормалните печалби. Предназначението на тези публични инвестиции в инфраструктура е да гарантират, че естествените монополи и критично важни компоненти на икономиката няма да бъдат приватизирани, за да служат на новата аристокрация в домогванията ѝ до рента.

Тази борба за икономическа реформа навремето се е водила от проиндустриалната Консервативна партия във Великобритания и от републиканците в САЩ. Всяка от двете партии се стреми да превърне страната си в индустриалния център на света. Консервативният британски премиер Бенджамин Дизраели (1874–1880) спонсорира Закона за общественото здраве от 1875 г.

„Здравето на хората е всъщност основата, от която зависи цялото им щастие и цялото им могъщество като държава“ – обяснява той.*

Дизраели продължава в същия дух със Закона за продажбата на храни и лекарства, а след това и със своя Закон за образованието. Консервативното правителство се наема да осигури тези основни публични услуги, като си дава сметка, че ако частните работодатели или техните служители трябва да плащат скъпо за жилища, здравеопазване и други основни нужди, тогава ще им остава по-малка част от техните заплати или печалби, която да харчат за стоки и услуги. Това би означавало по-малко печалби за индустриалните производители.

Това схващане тласка индустриалния капитализъм по пътя към социализма. До Първата световна война изглежда, че основният политически ход на индустриалния капитализъм е да освободи икономиките от скъпоструващата надстройка на специалните привилегии и търсенето на рента. Днес можем да видим как това работи на практика, като сравним европейската социално организирана медицина с американската приватизирана и финансиализирана система за здравно застраховане и свързаните с нея монополи на фармацевтични компании. Разходите за здравеопазване и фармацевтични средства в САЩ, които се доближават до 18% от американския БВП – най-високите и същевременно най-неефективните в съвременния западен свят, – спомагат за изтласкването на продуктите, произвеждани от индустриални работници в САЩ, от световните пазари. Други разходи, които повишават минимално необходимите заплати на американските служители, включват високи цени на жилищата (надувани от банковите кредити), такси за частно образование и монополни цени, изисквани за приватизирани инфраструктурни услуги.

Приватизацията на публична инфраструктура е довела до високото ниво на разходи и деиндустриализацията на финансиализираните рентниерски икономики в Съединените щати, както и на други приватизирани, „гачъризирани“ и финансиализирани икономики. Казва се, че алчността е нещо хубаво, че е продуктивна пропорционално на парите, които печели, и затова трябва да бъде освободена от регулации – като че ли произтичащата от това икономическа поляризация и концентрация на богатство е нещо прогресивно. От гледна точка на финансовия капитализъм се смята за прогрес, че здравноосигурителните и фармацевтичните компании са сред лидерите на фондовата борса, а недвижимата собственост е най-големият пазар за банкови кредити в САЩ.

В обобщение можем да кажем, че икономическата идеология е претърпяла пълен поврат през последния един век. Днес тя защитава рентниерските при-

---

* Реч от 24 юни 1877 г. Дизраели използва латинския израз „Sanitas, Sanitatum“ и го превежда „Здравеопазване, всичко е здравеопазване“. Това е игра на думи с известния афоризъм „Vanitas vanitatum“ („Всичко е суета“).

вилегии и се застъпва за пренасяне на планирането към финансови центрове като Уолстрийт, Ситито в Лондон, Парижката борса и Франкфурт. Националните хазни се измъкват от ръцете на демократично избраните правителства и се заменят от централни банки, които служат на търговските банки и притежателите на облигации, а те от своя страна придобиват контрол над държавните разходи. Над големите световни столици се извисяват банкови централи, които доминират в градския пейзаж като модерен аналог на средновековни църкви, храмове и джамии.

Резултатът е колосална културна промяна на фона на раннохристиянската забрана на лихварството. Най-напред религиозните реформи срещу лихварството (следи от които имаше запазени до неотдавна в остатъците от антилихварското законодателство), а след това класическите проиндустриални реформи против наследственото земевладение и рентниерите са отхвърлени без изключение, наред с логическите съображения за рационализиране на икономиките и повишаване на производителността им. Класическите икономисти разработват понятието за икономическа рента, за да охарактеризират постфеодалната експлоатация като обременителна надстройка върху обществото. Днешната конвенционална икономика вече не се стреми да премахне подобна експлоатация. Тъкмо обратното: това, което я характеризира през последното столетие, е отхвърлянето на представата, че който и да е доход може да бъде незаработен или че е налице каквато и да е експлоатация.

„Грешката е Вярна“

Тази антикласическа реакция има такъв успех, че историята на икономическата мисъл вече не се преподава на студентите по икономика. Създава се заблудата, че класическите икономисти са подкрепяли либертарианския свободен пазар и са били против идеята за социализъм и достатъчно силна държавна власт, която да облага с данъци и да регулира дейността на рентниерската класа. Това неолиберално пренаписване на фактите помага да се утвърдят съществуващите отношения на власт и зависимост с негласния извод, че неравенството, което поляризира икономиките, е преходна аномалия, а не универсална тенденция към поляризация, присъща на рентниерските икономии.

Посткласическата рентниерска контрареволуция отрича основната теория за стойността и цената, която класическите икономисти усъвършенстват: не всеки доход е заработен – тоест не всеки е заработен по продуктивен начин, с принос към процеса на производство и разпределение. Икономическата рента – поземлената рента и свързаната с нея рента от природни ресурси (централната тема във Втора глава от „За принципите на политическата икономия и данъчното облагане“ от Дейвид Рикардо, издадена през 1817 г.), монополната рента и финансовата рента под формата на лихва и такси – не е социалнонеобходим разход за производство и следователно е незаработен до-

ход. Посткласическата икономика обаче твърди, че всеки доход е заработен, с което индиректно заявява, че всяко богатство също е заработено, тъй като е капитализираната стойност на доход, спечелен със създаване на продукт.

„Продуктът“ – доколкото съществува – се изразява в трансформация на обществото в икономическа пирамида със стръмни стени, която изсмуква доход и богатство към върха под формата на рента и лихва. В силуета на големия град се открояват най-високите и ярко осветени сгради, тези на големите банки и застрахователни компании. Икономическите „законали механики“ стават финансови, основани на собствеността и на монопола. Създава се концентрация на недвижима собственост, акции и облигации. Резултатът наподобява до голяма степен някогашните феодални общества – системи от привилегии и наследствени богатства под формата на финансови и имуществени вземания. Процентът на собствените жилища намалява, докато финансираните икономики се превръщат в икономики на рентата. Богатството се разслоява все повече по наследствена линия, подобно на днешното расово и етническо имуществено разслоение сред американското население като цяло. Това е динамиката, която ще разгледаме във Втора глава.

Днешните финансиализирани икономики, които все повече се приватизират, са съсредоточени изцяло върху търсенето на рента въпреки факта (или, ако сте рентиер, точно поради това), че търсенето на рента поляризира и деиндустриализира икономиките и концентрира доход и богатство на върха на икономическата пирамида, без да има грижа за увеличаване на производителността и за благополучието на населението като цяло. Затова, в ретроспекция, ранната философия на индустриалния капитализъм е била твърде оптимистична и това се отнася дори за негови критици като Маркс. Настъпва т.нар. Позлатен век, който е противоположен на очакваната насока за развитие на индустриалния капитализъм. Притежателите на частно богатство от феодален тип отвърщат на удара. Борбата е политическа, идеологическа, военна – и безмилостна.

Отровните цветове на реакцията, насочена към освобождаване на икономическата наука от класическата теория за рентата, разцъфнаха най-пищно през 80-те години на ХХ в., под управлението на Маргарет Тачър и Роналд Рейгън. Този отпор срещу промените спря ръста на заплатите, но доведе до експлозивно увеличаване на богатството на Единия процент. Неолибералната поддръжка за огромното нарастване на разходите за жилища и инфраструктура и задлъжнялостта способства за най-голямото поскъпване на облигациите и най-продължителния бум на фондовите пазари в историята. Това обаче се случи на фона на хронично отслабена икономика, която се огъваше под тежестта на дълговете и натиска върху бюджетите на домакинствата, принудени да плащат на рентиерите все по-високи цени, което доведе до концентрацията на богатство в ръцете на Единия процент. Съпротивата срещу данъчното облагане на рентиерските доходи се разви в повсеместна политическа атака

срещу регулациите и фискалните пълномощия на държавата. Под лозунга за противодействие срещу централното планиране разпределението на ресурси беше иззето от избирателната власт и предадено на Уолстрийт. Ефектът може да се сравни с поставяне на Конгреса под властта на хипотетична Горна камара, съставена от финансови лордове, представители на новата аристокрация. Всички рентниерски икономии са олигархии, а политическата им стратегия е да не позволяват демокрацията да има каквато и да е реална законодателна, данъчна или регулаторна власт. По този начин се обръща тенденцията на продължителната борба за усилване на британската Камара на общините в превес над Камарата на лордовете през XIX в., както и на демократично избраните долни камари на управление по целия свят.

Отричането на факта, че зад рентниерския доход не стои труд – настояването, че той е заработен пропорционално на нечий принос към БВП чрез производство на „услуга“ с еквивалентна стойност, – е довело до безнадежно объркване при изчисляването на БВП, що се отнася до въпроса какво е „продукт“ и какво е просто трансферно плащане без *quid pro quo*^{*}, следователно допълнителен разход. Определянето на производителността според дохода, без да се отчита как е получен, е довело реториката на днешния конвенционален икономически дискурс до логическа бъркотия.

Противопоставянето на класическото разграничение между заработен и незаработен доход постигна успех единствено благодарение на това, че изключи от академичната програма историята на икономическата мисъл. Този процес на оглупяване е тласнал икономическата теория в задънена улица, където се отстояват лобистки интереси и се правят опити да се убедят гласоподавателите, че оживлението на фондовите пазари в полза на Единия процент е в действителност икономически разцвет, въпреки че в резултат от него стагнират чистите активи на обременените с дългове 99 процента.

В обобщение основният принцип, който дава насока на индустриалния капитализъм във фазата на неговия подем през XIX в., е следният: ако базовите икономически услуги са от съществено значение, те трябва да бъдат субсидирани или безплатни и да не се допуска да станат частни монополи, носещи рента. От това естествено следва, че доколкото банковото дело се оставя в частни ръце, то трябва да се трансформира по такъв начин, че да предлага само производителен кредит за формиране на индустриален капитал и инфраструктурни инвестиции. В резултат от това парите и създаването на кредит биха функционирали до голяма степен като публични услуги заедно с другите основни услуги в икономика със смесен характер.

Това обаче не се е случило, както ще стане ясно във Втора глава.

* Равностоен обмен. – Б.пр.